

Fedinec Csilla

AZ ISMERETLEN EMINENCIÁS Pataky Tibor élete II. rész (1921–1953)*

A hivatal

A tanácsköztársaság utáni időszak kormányzaiban Bleyer Jakab volt a nemzeti kisebbségek minisztere, egészen a kisebbségi minisztérium felszámolásáig.⁶⁶ 1920 júliusában aztán minisztériumközi bizottság vizsgálta felül a tárcák személyi összetételét. Bleyer az 1920. július 27-i minisztertanácson⁶⁷ elhangzott előterjesztéséből kiderül, hogy 1919 augusztusában a Károlyi-kormány és „az ügynevezett tanácsköztársaság” időszakában a kisebbségi tárcához felvett alkalmazottak „75 százalékát” azonnal elbocsátották, a létszámfeltöltés utána részben történt csak meg, s ezzel „a megcsappant létszámmal az ügyvitelt biztosítani nem lehetett”. Például a rutén főosztályon megmaradt alkalmazottak közül Kontratovics Irén, Zselvay János, Kaminszky József, Kaminszky János, „mivel 1918. évi október hó 31-e óta nevezettek ki és ezt megelőzőleg állami, vasúti és vármegyei alkalmazásban nem álltak”, illetve „megszállott területeken tartózkodnak”, ezért a közszolgálatból elbocsátják őket. Ugyanakkor Pásztély Gyula, Vaszkó Ödön, ifj. Legeza Pál szakdíjnyokok, Balogh László gazdasági szakelőadó, Teszlovits Erzsébet irodaséged-tisztelő, Szentmarjay Ima gépiprőző és Rajczy József kezelő altiszt az 1920. évi XI. tc. (az állami, államvasúti és vármegyei tisztviselőkre és egyéb alkalmazottakra vonatkozó egyes intézkedésekről) 3. §-a alapján⁶⁸ hivatali állásaikban meg lettek erősítve.

Bleyer után már nem volt kinevezett miniszter a kisebbségi tárca élén. A Bethlen István kormányfő részvételével 1921. április 22-én tartott minisztertanácson Bánffy Miklós külügyminiszter, aki „a nemzeti kisebbségek minisztériumának ideiglenes vezetésével” volt megbízva, előadta, hogy „a trianoni békeszerződés értelmében ez idő szerint a tót és rutén ajkú lakosság megszűnt a magyar szent koronához tartozni”. Ezért

* Készült az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával. A két részben közölt írás előtanulmány egy készülő nagyobb munkához. Az első részt lásd Kommentár 2015/1–2., 97–109.

⁶⁶ Vö. FATA Márta: *Bleyer Jakab nemzetiségi koncepciója és politikája (1917–1933)*, Regio 1994/1., 175–190.

⁶⁷ MOL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920. július 27., 39–44R/75. (Forrás itt és a továbbiakban: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának adatbázisai: <http://mnl.gov.hu/>.)

⁶⁸ „Mindazokat az állami, államvasúti és vármegyei tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, akik az 1918. évi október hó 31.-ike óta nevezettek ki bármilyen állásra, vagy alkalmaztattak bármilyen minőségben, és akik ezt a kinevezetésüket vagy alkalmaztatásukat közvetlenül megelőzőleg állami, államvasúti vagy vármegyei alkalmazásban nem állottak, a jelen törvény hatálybalépése után azonnal, de legkésőbb 1920. évi július hó végével el kell bocsátani s az ilyen alkalmazottak az államkincstárral szemben ebből az alkalmazásukból kifolyólag semmiféle ellátásra sem tarthatnak igényt. A fenti rendelkezés alól csakis az 1918. évi október hó 31.-étől 1919. évi március hó 21.-éig, vagy az 1919. évi augusztus hó 7.-ike óta kinevezett vagy alkalmazott olyan állami, államvasúti és vármegyei tisztviselővel, illetőleg egyéb alkalmazottal szemben lehet kivételt tenni, akinek az alkalmazásában való további meghagyását a m. kir. minisztérium 1920. évi július hó végéig elhatározza. [...]” 1000 év törvényei, www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7426.

a kisebbségi minisztérium tót és rutén főosztályait „cseh sajtó hatása alatt mint békeszerződés ellenes szervet rossz szemmel nézik”, illetve „mivel nevezett főosztályok eddigi munkakörét ezután a külügyminisztérium politikai osztályai lesznek hivatva látni, mely utóbb említett osztályok különben is már régóta működnek”, ezért a nevezett két főosztály megszűnik.⁶⁹ A két volt kisebbség ügye külpolitikai kérdéssé vált a kormányzati struktúrában is.

1922. február 10-ével az addig fokozatosan leépített nemzetiségügyi minisztérium megszűnt.⁷⁰ A Miniszterelnökségen belül a III. osztályt átszervezték II. Nemzetiségi és Kisebbségi Osztállyá („kisebbségi osztály”; „kisebbségi ügyek intézését végző ügyosztály”) Pataky Tibor vezetésével, aki 1921. április vége óta dolgozott a Miniszterelnökségen. A határon túli magyarok ügyei a II. világháború végéig ehhez az osztályhoz tartoztak, ez volt a budapesti magyarságpolitika kormányzati intézménye. „A magyarságpolitika abból az alaptételből indult ki, hogy a magyarság területi integritása ugyan ideiglenesen elveszett, ám a kulturális egység megmaradt, s azt minden lehetséges eszközzel fenn is kell tartani. Ennek két legfontosabb eszközét a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződések számonkérése és a magyar kisebbségek ügyének az illetékes európai fórumokon való folyamatos napirenden tartása, illetve a kisebbségeknek irányuló anyagi segítség jelentette.”⁷¹ Patakynak egészen 1938 őszéig kevesebb mint tíz munkatársa volt.⁷² A revíziós időszak új feladataihoz aztán számbelileg is felnőtt a hivatal. Érdeemes Pataky szavait idézni ebből az időből, mert megvilágítja az addig követett politikát is:

„Az 1938 óta bekövetkezett területi gyarapodással abszolúte és relatíve jelentős számú nemzetiségi honfitársunk tért vissza Szent István koronája alá. Ez a körülmény maga utal a kérdés jelentőségére. De kiemeli és különbözteti a mai Magyarország nemzetiségi problémáját két jelentős változás az 1918 előtti helyzettel szemben. Visszatért nemzeti- ségeink egy része a 20 évi különélés folyamánaképpen nemzetiségi én tudatában megerősödve került vissza, kisebb hányaduk egy céltudatos magyarellenes propaganda lelki következményeivel. Másik jelentős változás, hogy a világtörténelmi jelentőségű német népi revolúció nem maradt hatás nélkül a Duna völgyi németségre. [...]

Nemzetiségi politikánk alapjai a következők: Továbbra is meg kell tartanunk nemzetiségeink irányában azokat az elvi bázisokat, amelyek történelmi alkotmányunkban gyökereznek. Jogi kifejezése ennek az, hogy a nemzetiségekhez tartozók mint a politikai magyar nemzetnek tagjai, jogilag és tényleg egyenlő jogú polgárai a magyar államnak, ugyanolyan szabadságjogok élvezői, mint a magyarság tagjai [...]⁷³

„Elvi alap, hogy a nemzetiségekhez tartozóknak joguk van szellemi és gazdasági erőiknek megtartására, azoknak akadálytalan fejlesztésére. E célból iskolai intézményeket, kulturális, szociális, gazdasági célú egyesületeket, társaságokat alakíthatnak és tarthatnak

⁶⁹ MOL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1921. április 22., 21-23R/77.

⁷⁰ TÓTH Imre: *A németség helye és megítélése Sopronban 1918 és 1941 között*, Soproni Szemle 2004/3., 3.

⁷¹ SIMON Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok a sorsfordító 1938-as évben*, Fórum Kisebbségkutató Intézet (Nostra Tempora 18.), Somorja, 2010, 54.

⁷² ROMSICS: *Előszó*, 4.

⁷³ MOL K 428. MTI „könyvomas” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1942. 08. 01., 23. p.

fenn és mindezekben nemcsak hogy nem szabad őket akadályozni, hanem törekvésükben gyámolítani, segíteni, szeretettel gondozni tartozunk őket.

További elvi alap: Ezután is mint eleddig, a nemzetiségekhez tartozóknak különleges joguk van nyelvük használatára a magán, az egyházi életben, a gazdasági életben és a technikai lehetőségek szerint a hatóságokkal, hivatalokkal való érintkezésekben is. [...]

Nemzetiségi politikánknak további alapelve, hogy a nemzetiségi jogok minél teljesebb érvényesülésének formáját és módját viszonyaink, sajátos fejlődésünk szabják meg. Ez azt jelenti, hogy az új helyzetek által kívánt teendőknek tartalmi és időbeli megállapításánál történelmi módszert követünk. A formák és módok változnak, a kor különböző igényei szerint, de nem változik az alap, a történelmileg kialakult sajátos magyar alap és ez az, hogy a magyar nemzettest történelmünk teljes egészen mindig magában foglalta, testvéri szeretetben egyesítette a haza minden fiát, nyelvre, származásra, nemzetiségre való tekintet nélkül. [...]

Ezek az alapelveken kell felépülniük azoknak a gyakorlati teendőknek, amelyeket a változott helyzetben a nemzetiségi probléma megoldása kíván. A gyakorlati teendők nagy része a közigazgatás szerveire hárul.”⁷⁴

„Ne idegenkedéssel hanem bizalommal és szeretettel szemlélje mindazt, ami – természetesen az állam egységének keretében és az állam erősségének veszélyeztetése nélkül – a nemzetiségek életét teszi. A magyar állam funkcionáriusaira hárul elsősorban a megfelelő lelki beállítottság megerősödésének kimunkálása. De nekik kell józan, reális életszemléletet is meggyökereztetni a nemzetiségekben. Meg kell értetni velük, hogy hazájuk történelmi, megváltoztathatatlan természeti és gazdasági adottságoknál fogva csak és kizárólag a magyar állam.”⁷⁵

„A politika művészete abban áll, hogy a nemzetiségek kívánságainak kielégítését összhangba hozzuk a magyar állam biztonságával. Ez kötelességet jelent a magyarság részéről és kötelességet jelent a nemzetiségek részéről.”⁷⁶

„Nagyon fontos, hogy mind a magyar, mind a nemzetiségi intelligencia felismerje azt a szerepét és híven teljesítse azt a kötelességét, amely a békés együttélés és együttműködés megóvása és biztosítása érdekében reá hárult.”⁷⁷

Pataky Tibor 1922 nyarától miniszteri titkár,⁷⁸ 1923-tól miniszteri osztálytanácsos címmel felruházott miniszteri titkár,⁷⁹ 1927-től miniszteri osztálytanácsos,⁸⁰ 1928-tól miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott miniszteri osztálytanácsos,⁸¹ 1931-

⁷⁴ Uo., 27. p.

⁷⁵ Uo., 28. p.

⁷⁶ Uo., 29. p. A 23., 27., 28., 29. paginákön javítások; a helyreigazítást lásd Uo., 34. p.

⁷⁷ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1943. 08. 09., 11. p.

⁷⁸ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1922. 07. 06., 11. p.

⁷⁹ MOL K 27. Minisztertanácsí jegyzőkönyvek, 1923. május 18., 92R/95.

⁸⁰ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1927. 07. 09., 17. p.; MOL K 27. Minisztertanácsí jegyzőkönyvek, 1927. július 1., 45R/47.

⁸¹ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1928. 07. 14., 18. p.

től miniszteri tanácsos,⁸² 1933-tól államtitkári címmel és jelleggel felruházott miniszteri osztályfőnök,⁸³ 1938 novemberétől pedig államtitkár volt.⁸⁴

„Íme egy nap futó képeinek sorozata: Bethlen előszobája. A falakon nagy elődök arcképei. [...] Letűnt nemzedékek adják át helyüket újaknak. Elvek, célok, nagy akarások és vergődések forrása. Az ötvenévi alkotmányos élet Magyarországa ez az arcképcsarnok. –

A néma képek között suhan végig a történelem lehelete. A történelemé, mely előtűnik záródott le. Új Magyarország kezdődik. Reggel tíz óra van. A miniszterelnök már végzett Prónay György államtitkárral, Ángyán sajtófőnökkel és Pataky Tiborral.”⁸⁵

Ez a kép – Pataky a miniszterelnöknél – állandósult. Teleki Pál miniszterelnöksége idején például „egyes látogatók csak »ikerként« kerülhettek a miniszterelnök elé”,⁸⁶ „kevesen voltak az olyan kiváltságosak, akiket Teleki Pataky Tibor jelenléte nélkül hallgatott meg”.⁸⁷ Az 1939. február 21-én hivatalba lépő kormányfő a miniszterelnöki palota sárga szalonjában elmondott beszédében többek között így fogalmazott: „Mennyi mindenféle kapcsolat fűz engem azokhoz, akik most itt körülöttem állanak. Azokat a kérdéseket, amelyek a nemzeti kisebbségek problémáival járnak, akkor, amikor ezt a palotát 1921-ben elhagytam, egy ideig reám bízták. De később sem szüntem meg állandóan szoros külső munkatársaként működni Pataky Tibor ügyosztályának, s az utóbbi időben a kultuszminisztériumi tevékenységtől való részleges felmentés mellett inkább belmunkatársává váltam. A vele kapcsolatos statisztikának még vizsgáztató professzora is voltam. S mintán tudományos munkásságom odafűzött, talán jobban ismerem azt az épületet, mint a miniszterelnökök legtöbbje.”⁸⁸ Pataky Kállay Miklósnak is „megkülönböztetett bizalmát” élvezte.⁸⁹

„Vannak emberek, akik másokért, a közért, nagy gondolatok megvalósításáért megál-
lás nélkül dolgoznak, korszakos munkákból oroslánrészt végeznek és mégsem hallunk,
mégsem olvasunk róluk, mert túlzott szerénységgel, következetesen a háttérben marad-
nak, miután lelkük és életerejük lassú ellobogtatásának teljes viszonzását látják abban a
tisztá örömben, amelyet működésük eredményén érezhetnek. – És mentül több ilyen
csendes, lelkes, önzetlen munkavezetője van egy nemzetnek, annál jobban biztosítva van
a sorsa előrejutása.

Hálásan elismerjük, hogy amíg megszállott terület volt ez a kárpátaljai föld, édes-
anyánk, Magyarország egy percre sem feledkezett meg rólunk.

⁸² MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1931. 05. 30., 36. p.

⁸³ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1933. 08. 31., 21. p.

⁸⁴ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1938. 11. 29., 30. p.; MOL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1938. november 25., 86R/95.

⁸⁵ SEBESS Dénes: *Bethlen István gróf. Történelmi korrajz. Egy kortárs feljegyzései*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, [1927], 307.

⁸⁶ ABLONCZY Balázs: *A kegyelmes úr napjai. Kísérlet Teleki Pál miniszterelnök határidőnaplójának elemzésére*, Korall 17. (2004), 195.

⁸⁷ *Uo.*, 204.

⁸⁸ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1939. 02. 21., 14. p.

⁸⁹ SPANNENBERGER Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között* Lucidus Kisebbségkutatás Könyvek, Budapest, 2005, 291.

[...] A kormányelnököknek, a magyar feltámadás ezen előkészítőinek elejétől fogva, legelső munkatársuk, igazi jobbkezük volt dr. Pataky Tibor [...]

Az elszakított területeket tökéletesen ismerte, mégpedig nemcsak földrajzilag, hanem embereiben is. A kisebbségi sorsba került magyarok nemzethűségét nemcsak a magyarok Istene figyelte, hanem nyilvántartotta azt Pataky Tibor is, aki bármikor tüzetes és feltétlenül helytálló véleményt tudott adni minden legkisebb szerepet is betöltő magyarról.”⁹⁰

Munkásságát a Központi Statisztikai Hivatal miniszteri fogalmazójaként 1917 őszén III. osztályú Polgári Hadi Érdemkereszttel,⁹¹ a miniszterelnökségi időszakban 1931-ben II. osztályú Magyar Érdemkereszttel,⁹² 1938 májusában a Magyar Érdemrend Középkeresztjéhez a csillag kitüntetéssel,⁹³ 1940-ben a Magyar Érdemrend nagykeresztjével ismerték el.⁹⁴

„Közöltük, hogy a kormányzó magas kitüntetésben részesítette azokat a kiváló diplomátákat, akik a nemzet elismerését érdemelték meg az ország újabb részének felszabadulását megelőző küzdelmes diplomáciai munkájukért. A kitüntetett férfiak között van a magyar tisztviselői kar egyik büszkesége, Pataky Tibor miniszterelnöki államtitkár, a kisebbségi ügyek intézője és Európa-szerte elismert tekintélye. Ez a nagyszerű ember az életét adta bele abba a munkába, amely csak egyetlen célt ismert, azt, hogy a megcsontított ország az igazságához jusson. Huszonkét év óta éjt nappallá téve fáradozik, harcol azért, hogy ez az idő minél előbb elérkezzék. A nemzet számára mindig rendkívüli megnyugvást jelentett, hogy abban a csendes hivatali szobában, ahol életbevágóan fontos és nehéz problémákat intéznek, olyan férfiú irányítja a munkát, akinél kiválóbban erre a kivételes jelentőségű posztra aligha lehet állítani. Pataky Tibor a nyilvánosságtól távol, csendben végzi munkáját. De a közvélemény az államtitkára szoba zajtalansága mellett is jól ismeri ennek a munkának nagy értékét, teljesen tájékozott azokról a hatalmas erőfeszítésekről, amelyekkel a kivételes képességű kisebbségügyi államtitkár egy súlyos és bonyolult problémának szentelve életét, fölényes tárgyismeretével segíti előbbre vinni egy nemzet igazságos ügyét. A miniszterelnöknek egyik első munkatársa, fontos útjainak nélkülözhetetlen kísérője. A kormányzó olyan férfiút jutalmazott meg elismerésével, akinek további munkásságát is töretlen bizalommal várja a nemzet minden fia.”⁹⁵

1939-ben Oroszvég (ma Munkácshoz tartozik) és 1943-ban szülőfaluja, Alsóverecke választotta díszpolgárává.

„Az alsóvereckei díszpolgáravatáson dr. Pataky Tibor államtitkár, a község szülöttje, szép lelkes beszédben köszönte meg a község szeretetét. A beszéd a ruszin–magyar barátságnak, a magyar államhűségnek, a magyar jövőbe vetett igaz hitnek megnyilatkozása. Íme az elhangzott beszéd:

⁹⁰ Kárpátalja és Pataky Tibor. Munkács, 1939. március hó végén, Az Óslakó 1939. április 2.

⁹¹ MOL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1917. október 19., 21R/67.

⁹² MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1931. 09. 01., 32. p.

⁹³ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1938. 05. 13., 46. p.

⁹⁴ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1940. 09. 12., 30. p.; Az Óslakó 1940. szeptember 22.

⁹⁵ Pesti Hírlap 1940. szeptember 14., 7.

– Szívem mélyéig meghatva köszönöm díszpolgárrá történt megválasztásomat. Köszönöm a kezdeményezőknél, köszönöm azoknak, akik a kezdeményezést szavazatukkal valóra váltották s köszönöm rajtuk keresztül Alsóverecke község minden lakosának.

– Felejthetetlen, boldog napot szereztek számomra és egy olyan kapcsot teremtettek, amely az eddigi viszonyomat Vereckéhez – ha lehet – még szorosabbá fűzi.

– Boldog napot szereztek, mert visszavezettek engem minden ember legboldogabb korszakába, a gyermekkorba, abba a korba, amely éppen azért, mert nem ismeri még az élet nehézségeit, mert a szülői ház megszerzi a gyermek részére mindazt, amire szüksége van s távoltart tőle minden kellemetlenséget, a boldogságnak, az örömmel tiszta korszaka. Én itt születtem, gyermekkorom 7 első esztendejét itt töltöttem. Itt ismertem meg a Beszkidék sajátlagosan szép kék egét, itt ismertem és szerettem meg a Verchovina népét, a ruszin népet is. Hiszen e nép gyermekeivel játszottam együtt a virágos réteken. Együtt ért bennünket a hűs északi szél, de együtt éreztük a déli rész meleg áramlásait, együtt daloltunk e nép gyermekeivel, tanultak tőlem ők magyar dalokat, én tőlük ruszin nótákat.

– Aztán elszakított innen a sors. [...] Bárhová vitt később sorsom, a vidéknek, e két tájnak, a Verchovina vidékének zúgó rengetegeinek, hatalmas hegyeinek, zöld rétjeinek, s a másik vidéknek a beregszászi szépséges szőlőhegyeknek, a kiterülő, búzatermős szép síkságnak képe lelkemből, szeretete szívemből el nem tűnt, meg nem fogyatkozott. A gyermekkor érzései kitörölhetetlenek, s erejükből nem vesztenek. Már a beregi síkságon, Beregszászban voltam, amikor megtanultam, hogy az a hely hol születtem, ez a nekünk olyan drága Verecke: történelmi hely. A magyar történelemnek legkiemelkedőbb mozzanata, a honfoglalás magasztos, egyedülálló szent ténye kapcsolódik hozzá. [...]

– Az ifjú gyermeket elvitte innen a sors, de lelkében mindig itt maradt. A megtett ember, az öszülő ember mélységes hálával köszöni meg újból, hogy jogilag is visszajöhetett szülő községébe.

– Isten éltesse Alsóverecke hazafias közönségét, minden lakosát.”⁹⁶

Az 1920-as évek közepétől követhetjük nyomon „társadalmi életét” az MTI-hírek segítségével. Ezekből az derül ki, hogy Pataky mindvégig a legfontosabb méltóságok, „előkelőségek” sorába tartozott. Ott volt a magyar és külföldi politikusok fogadásán és búcsúztatásán, vagy maga is velük tartott. Repülővel (az úticél többnyire Németország, Gömbös Gyula még vezette is a repülőt), hajóval (ezt Horthy kormányzó vette igénybe), személygépkocsival vagy vonattal. (A budapesti helyszín a Keleti vagy a Kelenföldi pályaudvar, a közlekedési eszköz pedig „gyorsvonathoz csatolt bérelt I. osztályú Pullmann-kocsi”, „gyorsvonathoz kapcsolt szalonkocsi”, „Lél motoros vonat”). Jelen volt a legkülönbözőbb társasági eseményeken, állami ünnepeken, avatási ünnepségeken, temetéseken, társadalmi szervezetek, egyházak rendezvényein, hivatalos vendégségek végelláthatatlan során („dezsöné”/„dejeuner”, „lunch”, „dine”, „társasvacsora”, „estebéd”, „villás reggeli”, „fényes estély”). Az utóbbi alkalmakra az „előkelőségek” általában magukkal vihették a feleségüket is, Pataky esetében azonban érdekes módon erről szinte csak 1941-ből

⁹⁶ Dr. Pataky Tibor államtitkár beszéde: „Verecke és a Tiszahát egy örök ország részei”, Kárpátalja [Beregszász] 1943. április 5., 1.

vannak híradások. Első feleségével már az 1920-as végére elhidegülhetett a kapcsolata. Második felesége hiányát pedig az 1930-as évek második felében megszületett gyerekek, illetve az asszony hosszú betegsége magyarázhatja valamilyen mértékben.

A magánember

Pataky Tibor nemcsak hivatali kötelességből volt társasági ember, hanem ezt a magánéletében is fontosnak tartotta.

A nagyon gyakori családi összejövetelek számára igen fontosak voltak. Ez emlékeztem szerint többnyire összekapcsolódott egy ebédvel vagy vacsorával. A családi összejövetelek, a baráti találkozók a háború után is nagy szerepet játszottak életében, akkor már persze csak szerény keretek között. Még a deportáció alatt is sikerült neki egy teljesen új baráti kört kialakítani, idejét a legszívesebben barátaival töltötte. Politikai, jogi kérdésekről diskuráltak (kártyázás szóba se jöhetett). A társalgás családi, baráti körben Édesapámnak kikapcsolódás volt, úgy gondolom, hogy ő így tudta a legjobban ellensúlyozni a napi munkaterhet.

Édesapám nem vetette meg az asztal örömeit. Kedvenc ételeire csak halványan emlékszem (többek között töltött káposzta, húsfélék, édesség nem). Bort ivott, kedvelte a fehérbort, nyáron a fröccsöt. Nem emlékszem, hogy sört vagy pálinkát ivott volna, a borral is nagyon mértékletes volt, viszont nagyon szerette a feketekávéját. A háború után, ha valami finomabb étel került az asztalra, akkor ő arra mindig külön felhívta a figyelmünket, többnyire azt mondta, hogy „ilyen jót még az életben nem ettetek”.⁹⁷

Ritkán tudjuk azt meg, hogy milyen volt valakinek a külseje, nemigen születnek erről leírások, a fotók lehetnek valamelyest segítségünkre. Pataky Tiborról azonban részletekbe menő képet tudunk alkotni, fia, ifj. Pataky Tibor emlékei alapján:

Édesapám kb. 170 cm magas volt, minden testi fogyatékoság nélkül, szabályos fogorral, jobbkezes volt. Nagynénéim elbeszélései szerint Édesapám fiatal korában karcsú testalkatú volt. Fennmaradt néhány fénykép feltehetőleg a '20-as évekből, melyek őt még normális testalkattal mutatják. S egy (nagyon gyér) fényképen, melynek hátoldalán az áll, hogy „Tibor a Statisztikában” (tehát az 1910-es évekből), ő inkább sovány. A '30-as évek vége felé azonban valahogy elhízott, nagynénéim elbeszélése szerint egy ideig 110 kg súlya volt, ami talán túlzás, de a Szálasi-puccs előtt Édesapám az én emlékezetem szerint is nagyon túlsúlyos volt, s a háború után is, bár jóval kisebb mértékben, de mégis inkább kövérkésnek lehetett mondani. Úgy gondolom, hogy

⁹⁷ Ifj. Pataky Tibor visszaemlékezését a közlemény első részéhez hasonlóan kiemelt idézetként vagy idézőjelben, kurzívan közlöm.

ezért a hivatali elfoglaltságból eredő mozgáshiány okolható, testsúlya aztán gátolta a sportolásban, a mozgásban a szabad természetben.

Arca szabályos volt, minden különösebb ismertetőjel nélkül, haja sötétgesztenye, enyhén hullámos, élete vége felé fehér szálakkal már erősen vegyítve, de nem volt ősz hajú. Bajuszt viselt, de szakállat nem. Szeme szürke volt, hangja normális.

Amíg tehetette, nagyon ügyelt külsejére, gondot fordított a ruházkodásra. Ezzel kapcsolatban egy anekdota. Elmondta, hogyha ő inast akart fogadni, akkor legelőször mindig cipőt adott az illetőnek, hogy azt tisztítsa ki. Mikor a jelentkező ezzel elkészült, akkor Édesapám saját elbeszélése szerint csak azt nézte, hogy hátul, a sarok felett is kellőképpen ki van-e tisztítva. Ha ebben hiányt észlelt, akkor már nem is fáradozott tovább az illetővel.

Nem vetette meg a mozgást, kifejezetten szerette a sportokat: fiatalon vívott, síelt és egész életében szánt időt az úszásra.

Édesapám emlékezetem szerint a háború után nem űzött semminemű sportot. Persze akkor ő már olyan korban volt, mikor az akkori időben idősebb emberek csak kivételesen űztek rendszeresen sportot. Kocogás, sportos vándorlás akkor még ismeretlen volt. Az ő és nagynénéim elbeszéléseiből és néhány fennmaradt emlékből azonban tudom, hogy diák- vagy fiatalabb korában sportolt és mozgott is a szabadban.

Ifjú korában vívott. A vívás valószínűleg sokat jelenthetett neki, mert még a háború előtt kimentette Margit húgához Pécelre a vívófelszerelése egyes darabjait (vívómaszk, három kard), melyek azok ott még a háború után is megvoltak. Azt hiszem, hogy közvetlenül a deportáció után történt (Édesapám Margit húgánál találtunk menedéket), hogy szemtanúja lettem, hogy ő egy szekrény tetején felfedezte a vívókardokat. Kezébe vett egyet, vívóállásba ment, mutatta és kommentálta a különböző pozíciókat és vágásokat, ami nekem nagyon imponált, és elkezdtem rimánkodni, hogy tanítson meg engem vívni. Kérésemet a leghatározottabban visszautasította, mondván, hogy ő fiatalkorában párbajozott, de ha valaki nem tud vívni, akkor nem tudja párbajban az életét veszélyeztetni. Mondtam, hogy én nem fogok párbajozni, de hajthatatlan maradt. Kis időre rá titokban kézbe akartam venni a vívókardot, de a szekrény tetején már nem találtam semmit. Édesapám gyaníthatta, hogy nem tudok ellenállni a „kísértésnek”, s a maszkot és a fegyvereket valahová úgy eldugta, úgy, hogy azok soha többé elő nem kerültek.

Fennmaradt egy fénykép, mely Édesapámat síruházatban, siléceken, behavazott fenyőfák előtt mutatja, évszám nélkül. Valószínűleg a Magas-Tátrában készült, feltevésem szerint a '30-as évek közepe táján. Arra azonban nem emlékszem, hogy ő síelt volna, tehát aligha űzte olyan szenvedélyesen ezt a sportágat.

Édesapám azonban szívesen és jól úszott. Saját elbeszélése szerint a Szálasi-puccs előtt rendszeresen, ha tehetette hetente többször, eljárt valamelyik budapesti fürdőbe úszni. Magam csak néhányszor láttam őt úszni a péceli fürdőben 1947-ben vagy 1948-ban. Komótosan, nyugodtan, de kitartóan úszott. A deportáció alatt ő nem

járt se úszni, se strandolni a Kőrös partjára; többször rosszalotta is, hogy több deportált rendszeresen ment fürödni, strandolni, mondván, hogy ezzel csak azoknak játszanak a kezére, kik ellenséges érzelmeket akarnak szítani a deportáltakkal szemben.

Utalások vannak arra, hogy a vadászat és a horgászat nem volt ismeretlen számára, bár nem tudni arról, hogy rendszeresen űzte volna bármelyiket is.

Édesapám vadászott. Erre utal Ablonczy Balázs Teleki Pál miniszterelnökről írt munkájában,⁹⁸ valamint egy rossz állapotban fennmaradt fénykép, mely Édesapámat vadászöltönyben, vadászfegyverrel a kézben mutatja. Magam azonban nem emlékszem arra, hogy vadászatra ment volna, sem arra, hogy vadászfegyver lett volna a háznál, se vadásztrófeákra. Soha nem hallottam „vadászkalandokról” beszélni, így tehát úgy gondolom, hogy nem volt szenvedélyes vadász, hanem a vadászatot valahogy pozíciója „velejárójának” tekintette. Lehet azonban, hogy tévedek, s hogy ő valójában szívesen vadászott, de azt nekünk nem akarta mutatni, nehogy figyelmünk, képzeletünk nevelési szempontból „nemkívánatos irányba” terelődjön.

Arra is emlékszem, hogy egy alkalommal az Erdős-Kárpátokban⁹⁹ pisztrángozott, meg arra is, hogy mi többször voltunk Parádfürdön szabadságon, esetleg csak hétvégre, s ott Édesapám hazautazásunk előtt mindig rákászott, amit én egyáltalán nem kedveltem, mivel mindig úgy tett, mintha meg akarna csípetni a még élő rákok egyikével, s én rettegtem a rák tátongó ollójától. Persze mindez csak tréfa volt, soha egy rák meg nem csípett. De úgy gondolom, hogy se a rákászat, se a horgászat nem volt szenvedélye, nem ment el valahová azzal a céllal, hogy rákásszon vagy horgásszon, ez csupán alkalmi velejárója volt a szabadságnak.

Megítélésem szerint Édesapám az állatokkal szemben közömbös volt, vagy jobban mondván azokat a hasznuk után ítélte meg. Nem volt háziállat a lakásban, nem kifogásolta azonban, ha mások háziállatot tartottak. Ki nem állhatta viszont, ha mások kutyája, macskája odajött hozzá hízelegni, dörzsölni vagy pláne ételt kéregetni.

Viszonyát a szabad természethez nem tudom megítélni. Nem emlékszem, ha csak egyszer is felhívta volna a figyelmemet egy virág vagy egy táj szépségeire. Azonban elvitt bennünket kirándulásokra, egyszer télen felvitt bennünket a budai hegyekbe szánkózni, és én úgy éreztem, hogy ő maga is nagyon élvezte a szabad természetet. Az ilyen kirándulásokon a budai hegyekben itt-ott találtam egy érdekes követ, felvettem, nézegettem, Édesapám osztotta érdeklődésemet.

Előzékeny, tisztelettudó ember volt, adott a formaságokra.

Emlékezetem szerint nagyon udvarias és előzékeny ember volt, de nagy súlyt helyezett arra, hogy vele szemben is megfelelő módon viselkedjenek. Saját elbeszélése szerint

⁹⁸ ABLONCZY: *A kegyelmes úr napjai*, 197.

⁹⁹ Kárpátalján.

mikor még állásában volt, a német követ valami okból felkereste a hivatalában, és a bejelentés után egy kezét zsebre téve ment be Édesapám irodájába, mire Édesapám hátradőlt az irodaszékében, lábát az íróasztalra tette, és azt mondta a követnek, hogy „na, most már beszélgethetünk”. A követ észrevette hibáját és zavartan kihúzta a kezét a zsebéből. A szociális skálán „lejjebb” állóknak is midig megadta a kellő tiszteletet.

Életmód, család

„Budapest, infrastruktúrája fejlettsége tekintetében, az olykor egyébként hosszú történelmi múltra visszatekintő vidéki törvényhatósági jogú városokhoz viszonyítva is messze kiemelkedett: még a szobakonyhás proletárberlemények tekintélyes hányadában, sőt idővel a többségében is volt már villany, folyóvíz és csatornázás. A nagyobb gondot a fűtés jelentette (mivel központi fűtés gyakorlatilag még nem létezett), amely elsősorban a kispolgárok és a középosztály otthonaiban volt csupán rendszeres.”¹⁰⁰ Pataky a „politikai vezető réteghez”, a „polgári arisztokráciához” tartozott, „méltóságos úr” volt, ennek megfelelő életvitelt folytatott. Az „igazi úri miliőt” a többszobás plusz cselédszobás lakás, napi többszöri, legalább egyszer húsos étkezés teremtett. Az volt a gazdag ember, aki mindennap húst evett.¹⁰¹

Lakásunk a budai Várban volt, I. kerület Disz tér 15. alatt.¹⁰² A háznak a Bátyasétányon fekvő részében, kilátással a budai hegyekbe. Az egész első emeleten mi laktunk és az alatta lévő földszinti helyiségek is hozzánk tartoztak. A lakást tudomásom szerint béreltük. Az első emeleten egy nagyobb ún. hall volt, ablakai az udvarra nyíltak, elég sötét volt. A hallból volt egy mellékkijárat, mely a hallt összekötötte a konyhával. Hogy a konyha szintén az 1. emeleten volt-e vagy a földszinten, arra már nem emlékszem. A hallból egy ajtó nyílt a szalon felé. Emlékezetem szerint egy nagy helyiség volt, több, a Bátyasétányra nyíló ablakkal, azt hiszem, ez volt a reprezentációs szoba, szüleim itt fogadtak vendégeket is ebédre vagy vacsorára. Balra a szalontól volt a mi gyerekszobánk, jobbra szüleim hálószobája, mint gyermek a szalont roppant nagyinak, s a másik két szobát is nagyon nagyinak éreztem. Szüleim hálószobája mellett volt a fürdőszobájuk végével. Hálószobájukból át lehetett jutni egy kisebb szobába, melyet Édesapám otthoni irodának használt. Onnan egy kisebb folyosócska vezetett a hallba, e folyosócskából még nyílt egy ajtó egy külön végére. Tehát a lakásban körbe lehetett menni. A földszinten azt hiszem, hogy az alkalmazottak szobái és esetleg a konyha voltak. A lakberendezésre nem emlékszem. Villamos áram persze volt, de a vezetékek nem voltak vakolat alatt, amire azért emlékszem, mert rövidzárlat miatt egyszer vezetékezés volt (akkoriban a vezetékeket valami textil anyaggal szigetelték).

¹⁰⁰ GYÁNI Gábor: *Magánélet Horthy Miklós korában*, Corvina, Budapest, 2006, 11.

¹⁰¹ *Uo.*, 68.

¹⁰² Lásd De la Motte – Beer-palota, www.forsterkozpont.hu/helyszinek/de-la-motte-beer-palota-budapest-varnegyed/627.

Házi alkalmazottak. Én csak azokra emlékszem, kikkel gyakrabban kerültem kapcsolatba. Volt egy nevelőlány, ki csak velünk, gyerekekkel foglalkozott. Többre emlékszem, kik közül legalább kettő csak németül tudó lány volt (Édesanyám és apai nagynéném elbeszélése szerint mindig csak Svájcból, mert Édesapám attól tartott, hogy egy német vagy osztrák lányt – akkor már az osztrák Anschluss után voltunk – könnyebben be tudták volna szervezni arra, hogy őt kikémleljék). Volt legalább egy szobalány, volt egy férfi alkalmazott, volt egy szakácsnő, de ezenkívül lehetett még 2-3 további női alkalmazott is a háztartásban.

Édesapámnak egy nagy szolgálati kocsija volt (azt hiszem, egy Mercedes), melynek volt két pótülése, hol mi gyerekek kaptunk helyet, s így a kocsi legalább négy felnőttet (beleértve a sofőrt is) és két gyereket tudott szállítani. A kocsi és a sofőr éjjel-nappal egész héten Édesapám rendelkezésére állt, éspedig minden korlátozás nélkül privát vagy családi használatra is. A sofőr, ahogy emlékszem, mindig ugyanazon személy volt, Dudás volt a neve,¹⁰³ nekünk gyerekeknek őt Dudás bácsinak kellett szólítanunk.

Ha nem tévedek, később még volt egy második, jóval kisebb kocsink főleg Édesanyám használatára, melyet a férfi házi alkalmazott vezetett, de nem tudom, hogy a kocsi a tulajdonunkban vagy csak állandó bérletben volt-e.

A fentiekből is látszik, hogy a család igen jómódban élt. Rendszeresek voltak a nyaralások is, mindig együtt.

Visszaemlékezve úgy gondolom, hogy mi nagyon-nagyon jó anyagi körülmények között éltünk. Azt hiszem, hogy Édesapám azt miniszterelnöki államtitkári fizetéséből fedezte, mivel örökölt vagyon nem volt. Édesanyám szegény lévén hozományt aligha vihetett a házasságba.

Édesapám esetleges mellékjövedelmeit csak találgatni lehet. Ilyenek lehettek pl. a bevételek a nagyrábéi földbirtokból vagy a bótrágyi gazdaságból, de hogy voltak-e egyáltalán ilyenek, s milyen nagyságban, azt nem tudom, még csak nem is sejttem. Azt sem tudom, hogy Édesapám tagja volt-e egy gyár vagy üzem felügyelőbizottságának (amennyiben ezt a jogszabályok egy állami tisztviselőnek egyáltalán engedélyezték) és hogy bizonyos bevételek onnan származhattak-e.

Emlékezetem szerint Édesapám rövidebb szabadságait Parádfürdön töltötte velünk, családjával. Ilyenkor velünk volt a szolgálati sofőr és még 1 vagy 2 női személyzet.

Többször voltunk szabadságon a Magas-Tátrában, emlékezetem szerint mindig Tátrafüreden, éspedig úgy nyári, mint téli szabadságra. A kísérő személyzet összeállítására olyan volt, mint a parádfüredi szabadságokon.

Ezenkívül emlékszem egy vagy két nyári szabadságra Bótrágyon,¹⁰⁴ mely alkalommal Édesapám nyilván a birtok ügyeivel foglalkozott. A kísérő személyzetre nem emlékszem.

¹⁰³ A sofőrt megemlíti MARINA Gyula is: *Ruténsors. Kárbátalja végzete*, Pátria, Toronto, 1977, 119.

¹⁰⁴ Falu Bereg vármegyében, ma az ukrainai Batragy.

Egyszer voltunk egy nyári szabadságon Rozgyilán¹⁰⁵ is. Ez emlékezetem és rokonok elbeszélése szerint egy minden településtől messze mélyen az erdők-hegyek között az Erdős-Kárpátokban fekvő erdőgazdasági állomás volt, melynek akkor Rick Antal (Édesapám vele egykorú anyai nagybátyja) volt az igazgatója. Emlékszem arra, hogy Édesapám ott pisztrángozott.

Édesanyám és bátyám minden szabadságon, melyre emlékszem, velünk volt.

Az állami fizetésen kívül a birtokaiból és a felügyelőbizottsági tagságokból is keletkezhetett még jövedelem. Pataky felügyelőbizottsági tagja volt 1938 tavaszától a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületnek,¹⁰⁶ igazgatósági tagja 1940-től a Latorca Rt.-nek,¹⁰⁷ 1943-tól az Erdélyi Hangya Szövetkezetnek.¹⁰⁸ Földbirtokait nem örökölte, hanem vásárolta: az 1920-as évek közepén 28 hektár szántót és rétet a hajdú-bihari Nagyrábén, 224,5 hektárja volt a Bereg vármegyei Bótrágyon, 1940-ben visszavásárolta az apai szőlőt Beregszászban. 1935-ben vett egy kisebb földterületet – „tulajdonképpen a háztelek meg egy kis környezet volt”, a „tanya” – Pécelen, ahol a húga élt.

Édesapám nagyon sokat járt ki Margit húgához (ki nekem keresztanyám volt), ki a Pécel melletti tanyáján/földbirtokán élt. A látogatások több célt szolgáltak: elsősorban rokoni, baráti összefüggések voltak, emellett azonban Édesapám segített fiatalon özvegyen maradt húgának a birtok kezelésében és három fia nevelésében. Mivel Keresztanyám háza nem volt nagy, Édesapám egy saját házat épített közvetlen Keresztanyám háza mellett. Ez a ház „nyers” állapotban, alápincézve, tető alatt, vakolatozva, de minden belső kiépítés nélkül átvészelte a háborút, s még magam emlékszem rá. Nagy, tornácos-oszlopos reprezentatív jellegű téglalapú épület volt.

Találtam forrást, amely említi, hogy zsidó birtokot kapott volna: „A földosztás körül súlyos visszaélések történnek. Mintegy két hónappal ezelőtt a miniszterelnök megígérte, hogy a Ház asztalára teszi a földhöz juttatottak listáját. A miniszterelnök mindezt ideig adós maradt a válasszal. A zsidó birtokokból augusztustól decemberig a következő személyeknek osztottak földet: [...] hadpataki Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár 300 hold [...]”¹⁰⁹

Úgy emlékszem, hogy Édesapámnál teljesen hiányzott az a zsidóság vagy egyes zsidó személyek elleni averzió. Soha nem hallottam, hogy „zsidózott” volna, valakit azért marasztalt volna el, mert az illető zsidó volt. Másodkézből hallottam, hogy én állítólag azért kaptam a Samu keresztnevet is, melyen állandóan hívtak, hogy ezzel is

¹⁰⁵ A falu a vele azonos nevű hegyről kapta a nevét, mára egybeépült Verhnya Grabivnyca (Ukrajna) településsel.

¹⁰⁶ MOL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1938. április 1., 70R/80.

¹⁰⁷ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Napi tudósítások, 1920–1944, a) sorozat, 1940. 09. 03., 28. p.

¹⁰⁸ MOL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1943. október 19., 67R/78.

¹⁰⁹ MOL K 428. MTI „könyomatos” Hírek. Rádiófigyelő, 1938–1944, e) sorozat, 1944. 02. 29., 29. p.

bizonyítsa álláspontját a zsidókérdésben. Szintén másoktól hallottam, hogy egyszer valaki szűkebb körben egy izléstelen zsidó viccet csinált, mire Édesapám valóságos dührohamot kapott, s ordította, hogy minket felelősségre fognak vonni azért, amit a zsidókkal művelünk.

Pataky, ahogy már említettem, kétszer nősült. Az első feleség még a családi hagyomány szerint is a nagy ismeretlen.

Édesapám első felesége az ő nála öt évvel idősebb másodfokú nagynénje, Fischer Margit volt. Fischer Margit született 1883, pontos dátum és hely nem ismert. Szülei Fischer Gyula (1843–1904) postamester és Rick Alice (1851–1920). A házasság éve 1914, pontos dátuma és helye nem ismert. Leszármazott nincs. Elváltak. A válás éve, pontos dátuma és helye nem ismert. Családi iratok szerint Édesapám és Fischer Margit 1926-ban még házastársak voltak, de 1937-ben már biztos, hogy nem. Felesége meghalt 1938-ban Budapesten. Az elhalálozás pontos dátuma és oka nem ismert.

A második feleség, Petróczy Alice ünnepelt színésznő volt. Megismerkedésük regénybe illő: az erdélyi színésznő beállított Pataky irodájába, hogy segítsen áttelepülni Magyarországra, s a férfi azonnal beleszeretett.

Petróczy Alice 1900. február 26-án Halmiban (Szatmár megye) született és 1951. január 26-án Zürichben halt meg. „[Nagyváradon] Műkedvelő színjátszóként ért el sikereket. Ezután jelentkezett a színháznál és Gróf László ig. felvette együttesébe. 1927–29-ben a kolozsvári társ. tagja volt.”¹¹⁰ Kolozsváron eljátszotta többek között Ibsen *Nóráját*,¹¹¹ Melindát a *Bánk bánból*.¹¹² „1928. nov. 16-án a budapesti Nemzeti Színházban sikerrel lépett fel vendégként Vilma szerepében Herczeg Ferenc: A dolovai nábob leánya c. színművében. A kritika előkelő megjelenését, őszinte játékát, szép dikcióját dicsérte. Kolozsvárott parádés szerepek sora következett. A harmincas évektől kezdve azonban egyre kevesebbet hallatott magáról.”¹¹³

Édesanyám kivételes személyiség és 1920-as évek második felében az erdélyi magyar színházi élet egyik ünnepelt művésznője volt. [...] tanítóképzőt végzett, majd pár évet külföldi leányintézetekben töltött, főleg azért, hogy a francia, angol és német nyelvet „tökéletesen” elsajátítsa. Nagyváradon műkedvelői színházi előadásokon gyakran szerepelt, s ott már felfigyeltek rá, de ő nem gondolt egy hivatásos színésznői pályára. [...] a véletlen úgy hozta, hogy a nagyváradon magyar színház akkori vezetője javasolta neki a színésznői pályát. Sok töprengés után beleegyezett, és az említett színház vezetőjénél járt kiképző órákra. Első fellépése mint hivatásos színésznő 1925-ben a

¹¹⁰ *Magyar színházművészeti lexikon*, Akadémiai, Budapest, 1994 (hálózati verzió: <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz20/245.html>).

¹¹¹ ENYEDI Sándor: *Henrik Ibsen színművei az erdélyi magyar színpadokon*, Szabadság 2009. július 25.

¹¹² JANOVICS Jenő: *A Bánk bán nyomában*, Erdélyi Múzeum 1942/1., 83–84.

¹¹³ *Magyar színházművészeti lexikon*.

nagyváradai magyar színházban volt. Ezzel egy nagyon fényes művészi pálya kezdődött, mely Édesanyámat csupán három éven belül, 1928 novemberében az akkor leghíresebb és legfontosabb magyar nyelvű színház, a budapesti Nemzeti Színház színpadjára vitte mint vendégzereplőt. A vendégzereplés köztudottan arra szolgált, hogy Petróczy Alice leszerződését mint az együttes állandó tagját előkészítse [...] Hogy sor került-e a szerződésre a Nemzeti Színháznál, azt nem tudjuk, mivel se írásbeli, se szóbeli nyoma ennek nincs. Az események és a körülmények azonban arra engednek következtetni, hogy a leszerződés alapján véve már pozitívan el volt döntve. Petróczy Alice visszament ugyan Nagyváradra, s utolsó ismert fellépése mint hivatalos színésznő 1929 nyarán a kolozsvári Magyar Színházzal volt. Emellett azonban az áttelepedést készítette elő családotól Magyarországra [...] Azt, hogy Petróczy Alice maga készítette elő az áttelepedést Magyarországra, azt apai nagynéném, Pataky Mária elbeszéléseiből tudom, mely szerint Édesapám maga mondta neki, hogy a „mai napon” felkereste őt irodájában Petróczy Alice, s nem titkolta Pataky Mária nagynéném előtt, hogy ő mennyire el volt ragadtatva Petróczy Alice-től. (Úgy gondolom, hogy Édesanyám Édesapám segítségét kérte az áttelepedés ügyében.) A rokonszenv nyilván kölcsönös volt, kapcsolatuk gyorsan privát jelleget is kapott és egyre mélyebb lett. [...] az áttelepedés legkésőbb 1931-re tehető. [...] Édesapám és Édesanyám kapcsolata akkor már nagyon szorosra fűződött, s arra lehet következtetni, hogy bár még nem voltak házasok, de a házasság már eldöntött dolog volt. A házasság, a családalapítás teljesen új kilátásokat hoztak Édesanyám életébe. A döntést, hogy a házasság után továbbra is színésznő maradjon-e vagy nem, levette róla a sors. [...] Édesanyám akkor egy tudószanatóriumban volt, úgy látszik, hogy az orvosok nem tudták pontosan megállapítani, hogy mi baja van, csak azt, hogy biztosan nem tbc. Édesanyám feljavult ugyan, de színésznői pályafutását be kellett fejeznie mielőtt az a Nemzeti Színháznál teljesen kibontakozhatott volna.

A házasság éve, dátuma és helye nem ismert. Miután 1932 februárjában még a szanatóriumban volt, s az első gyerek, Ádám bátyám 1937. június 18-án született, a házasság az 1932 vége és 1936 közepe közötti időszakra tehető. Édesanyám egészségre nagyon jól helyrejöhetett, mivel én 1939. december 13-án születtem, és pedig mint már Ádám bátyám is, minden nehézség és komplikáció nélkül, pedig Édesanyám az én születésemkor már majdnem 40 éves volt, ami akkor egy nagyon magas anyasági kornak számított. A '40-es évek elejétől azonban az 1932-i megbetegedés addig lappangó kihatásai egyre érezhetőbben jelentkeztek, Édesanyám egészségi állapota fokozatosan romlott. Az orvosok csak annyit tudtak ismételtelen megállapítani, hogy nem tbc-ről van szó, Édesanyám meg volt azonban győződve arról, hogy neki tbc-je van, csak nem akarják neki megmondani, s ezért ha tehetné, került is velünk, gyerekeivel minden szorosabb testi érintkezést. Csak 1949 nyarán tudták kideríteni, hogy egy jóindulatú, lassú kötőszövet-burjánzás az oka mindennek, mely az évek folyamán befészkelte magát a jobb tüdőszárnyba. Javulást csak egy radikális műtét ígért, melyre azonban az orvosok Magyarországon nem vállalkoztak. Édesapám eget-földet megmozgatva elérte, hogy Édesanyám 1950 folyamán kiutazhasson Svájcba, hol őt

a világhírű svájci tüdősebész, dr. A. Brunner kezelte, megerősítve a magyar orvosi leletet. Édesapám szóbeli közlése szerint 1951. január közepe tájt Brunner sikeresen megműtötte. Édesapámat úgy értesítették, hogy Édesanyám a műtétet jól elviselte, s az orvosok meg voltak győződve biztos felgyógyulásáról, mikor feltehetőleg egy a műtétből visszamaradt vérrög okozta tüdőembóliában teljesen váratlanul meghalt 1951. január 26-án Zürichben, s ott is lett eltemetve. Hogy Édesanyám kiutazásával, svájci tartózkodásával és a műtéttel kapcsolatos bizonyára magas költségeket ki viselte, nem tudom. Édesapám aligha, mert akkor már nagyon rossz anyagi körülmények között éltünk. Pataky Mária tett egyszer egy megjegyzést, mely szerint a HEKS [a Svájci Református Egyházak Segélyszolgálat] vette volna át a költségeket, de ez talán nem egészen biztos.

Pataky Tibor és Petróczy Alice tehát két gyermeknek örülhetett: 1937. június 18-án született Ádám és 1939. december 13-án Tibor Sámuel.

[Ádám] Az általános iskolát 1951 nyarán végezte, néhány hétre rá bennünket Kun-szentmártonba deportáltak, hol nem volt gimnázium, s az, hogy a közeli szentesi gimnáziumba járjon, egy deportált gyerek számára szóba se jöhetett. Tehát iskoláit nem folytathatta, alkalmi segédmunkás volt. [...] Ádám bátyám Pataky Margit nagynénémnél maradt, segített a gazdaságban. 1956-ban kiment az USA-ba, de tanulmányait ott sem tudta folytatni. A '70-es években vele minden kapcsolat megszűnt, további sorsa nem ismert. [Én, Tibor Sámuel] Az általános iskolát Magyarországon végeztem, majdnem minden osztályt egy más iskolában. Édesapám halála után 1953 októberében mint teliárva Pataky Margit nagynénémnél maradtam [...] Pécel melletti tanyáján. Keresztanyám György fia lett a gyámunk. Az általános iskola 8. osztályát egy tanyasi „egyesztályos” iskolában végeztem, de a vizsgákat Pécel községben kellett letennem. Ez 1954 nyarán volt. Szerencsés véletlen folytán felvételt nyertem az akkor újonnan alapított Arany János Intézetbe (Budán a Sashegyen), melynek volt egy általános iskolai és egy gimnáziumi tagozata, valamint kollégiuma a bentlakóknak. Én ott lettem bennlakó diák s elsőéves gimnazista. 1956. dec. 4-én, mikor már nem lehetett kétség afelől, hogy a forradalom megbukott, attól félve, hogy az októberi tevékenységemért felelősségre fognak vonni, elhatároztam, hogy elhagyom hazámat. A magyar–osztrák határt 1956. dec. 6. este léptem át. Egy rövid ideig a salzkammerguti Obertraunban, a menekült magyar diákok számára létesített gimnáziumban és kollégiumban voltam. 1957 márciusában egy svájci családhoz kerültem Glarus tartományban, hol 1960-ban érettségiztem. Közgazdász tanulmányaimat a St. Gallen-i (Svájci) közgazdasági egyetemen 1960 őszén kezdtem el [...] Az egyetemi doktorátusi fokozatot 1968-ban kaptam meg. 1969-ben beléptem a svájci Gépihímezőgyártó és Kelme-exportáló Iparszövetség szolgálatába St. Gallenben. A '70-es években a számos svájci textil- és ruházati iparszövetségek egy egyetlen iparszövetségbe, a Svájci Textil- és Ruházati Iparszövetségbe (gyárosok szövetsége) tömörültek, s én annak közgazdasági vezérigazgatója lettem, felelősségem alatt volt azonban az egész szakmunkáskiképzés

és a technológia is. Munkahelyem St. Gallenben maradt. 2004. dec. 31-én elérve a törvényes nyugdíjhatárt nyugdíjba mentem.

Idősebb Pataky Tibor már ötven év körüli volt, amikor a gyerekei születtek, akiket nagy gonddal és odafigyeléssel nevelt.

Édesapám egy szerető, körültekintő, nevelésben céltudatos Édesapa volt. [...] Nagyon fontosnak tartotta, hogy gyerekei lehetőleg több idegen nyelven beszéljenek. Már zsenge korunkban svájci német lányt fogadott mellénk, ki velünk persze csak németül beszélt. A deportáció alatt megpróbált egy tankönyvből velünk együtt angolul tanulni. Nagy gondolt viselt egészségünkre, féltett a veszélyesebb fertőző betegségektől (akkor még nem volt védőoltás például a gyermekbénulás vagy tbc ellen). Fontos volt számára a helyes viselkedés. Édesanyánknak és neki, ha mentünk vagy jöttünk, formálisan kezet kellett csókolni, nem csupán csókolomot mondani. Szüleinket magázni kellett. Asztalnál, ha valamit mondani akartunk, szót kellett kérni. Korán önállóságra tanított a tanulásban. Sohasem kérdezte, hogy tanultunk-e, megcsináltuk-e a házi feladatokat. Bízott abban, hogy mi azt magunktól megtesszük. A jó bizonyítványoknak persze örült, a rossz bizonyítványért, rossz osztályzatért korholás járt ugyan, de büntetés nem.

Az utolsó évek

A Sztójay-kormány hivatalba lépése után Edmund Veessenmayer, a német nagykövét, a Harmadik Birodalom teljhatalmú magyarországi megbízottja felszólította a miniszterelnököt, hogy váltsák le a németellenes fő- és alispánokat, valamint Pataky államtitkárt.¹¹⁴ Pataky azonban a Szálasi-puccsig hivatalában maradt, a puccs után pedig családjával együtt elmenekült Budapestről:

Úgy gondolom, hogy Édesapám attól félt, hogy családján állnak bosszút, ha ő azt visszahagyja. Visszaemlékezésem szerint Lőcséig az ő szolgálati autójával mentünk szolgálati sofőrrel, Lőcsén valakinél megháltunk, a szolgálati kocsit a sofőrrel visszament, s minket valaki egy másik autóval vitt fel Tátrafüredre¹¹⁵ a Nagyszállóba, ahol már korábban is többször tartózkodtunk téli vagy nyári szabadságon. Velünk volt még egy „mindenes” szobalány, ki velünk, gyerekekkel is foglalkozott (nem a mi svájci pesztonkánk).

Egy nap Édesapám nagyon komoly hangon azt mondta bátyámnak és nekem, hogy meg ne mondjuk senkinek, hogy bennünket hogyan hívnak, mert abból nagyon nagy baj lenne [...]

¹¹⁴ SPANNENBERGER: *I. m.*, 358.

¹¹⁵ Ótátrafüred, ma Starý Smokovec Szlovákiában, a Magas-Tátra legnagyobb és legrégebb üdülőtelepülése.

Az 1945. január 12-én indított támadás nyomán a szovjet hadsereg elérte Tátrafüredet is.

Ők Édesapámat rögtön megtalálták és elvitték. Betegnek tettette magát, de a szovjetek nem teketóriáztak, hordágyra fektették és hadi betegszállító autóval elvitték. Édesanyámat, bátyámat, engem és a „mindenes” szobalányt kilakoltattak a szállóból, és pedig minden holminkkal együtt szintén egy hadi betegszállító autóval a lőcsei¹¹⁶ kórházba, hol nekünk egy betegszobát utaltak ki. Velünk jött az autóval egy szovjet katonatiszt, ki Édesanyámmal s velünk szemben nagyon udvariasan viselkedett, Édesanyámmal franciául beszélt. Semmi bántódásunk nem történt, semmi kárt nem szenvedtünk. [...] A lőcsei kórházban teljes ellátást kaptunk, nem tudom, hogy ki viselte a költségeket, Édesanyámat s bennünket, gyerekeket a nővérek gondozták, a „mindenes” szobalány akkor már nem volt velünk. Úgy gondolom, hogy 1945 áprilisa vagy esetleg május eleje lehetett, mikor Édesapám váratlanul megjelent nálunk a lőcsei kórházban. Először nem ismertem meg, mert erősen lefogyott és szakállt növesztett.

Pataky júniusban szekéren, feleségével és két fiával jutott el Pécelre, Pataky Margit tanújára. Egy ideig ott éltek, majd Budapestre költöztek.

Magyarországra visszatérve eleinte Pécelen laktunk. Édesapám onnan mindennap beingázott Budapestre, ügyes-bajos dolgait intézni, menteni a menthetőt, ápolni az akkor még meglévő kapcsolatokat. Budapestre beköltözve egyre lejjebb csúsztunk a szegénység lejtőjén. Háztartási alkalmazott már nem volt. Édesapám kénytelen volt minden házimunkát saját maga elvégezni, melyre egyáltalán nem járt rá a keze. Édesanyám akkor már nagyon betegeskedett, nem hogy nem tudott segíteni, hanem maga is gondozásra szorult. Ha mi az ő megítélése szerint túl gyorsan beszéltünk, akkor azt mondta, hogy „brátombrekvaspiccon?”, s ha kérdeztük, hogy az mit jelent, akkor a válasz az volt, hogy így kérdezi az aki hadar, hogy „barátom Babaréék van-e sült percc a piacon?” Egyik kedvenc szavajárása volt, hogy „az lesz majd az ecet-ágy”, ha valami nagyon jó jövőbeni eseményről vagy állapotról beszélt. „Péncz” helyett gyakorta „pénczmag”-ot mondott, főleg ha azt akarta mondani, hogy nincs péncze (ami a háború után bizony nagyon gyakori állapot volt) mondva, hogy „nincs pénczmag a háznál”.

1950-ben az édesanyát kiengedték Svájcba gyógykezelésre, ahonnan már nem tért vissza, Patakyt pedig két fiával Kunszentmártonba deportálták.

Kitelepítés alatt először egy „kulák”-hoz voltunk bekvartélyozva. [...] A deportáció alatt a szegénységből a nyomorba kerültünk. Édesapám szinte kétségbeesve próbált enyhíteni valamit sorsunkon, ami azonban nagyon nehéz volt, mivel nehezebb, rend-

¹¹⁶ Ma a szlovákiai Levoča.

szeres fizikai munkát egészségi okokból nem tudott teljesíteni, s szellemi munkára nem volt alkalom. Ő akkor már annyira meg volt viselve, hogy nem futotta erejéből, hogy még velünk is foglalkozzon. De nagyon elevenen emlékszem egy kis történetre. Anyagi helyzetünkkel a kitelepítés alatt, miután megvonták szegényes nyugdíját is, tisztában voltam, hiszen nemegyszer történt meg, hogy még kenyér se volt a háznál, mert az Édesapám Margit húgának a kéthetenti kenyérküldeménye (nagy, kerek, házi sütésű rozskenyér volt) valahogyan késett, s nem volt pénzünk kenyérre. Egy nap Édesapám teljesen váratlanul eljött az iskolába a tízórás szünetben, magához hívott. A kezében egy papírzacsó volt. Abból kivett két kiflit, egyet nekem nyújtott. Én meglepetésemben először csak bámultam egy nagyot, nem is igen tudtam, hogy mi a kifli. Ő kedvesen unszolt, s mikor megkóstoltam a kiflit, s mondtam, hogy nagyon finom, mintha könnybe lábadt volna a szeme. Sejtettem, hogy sikerült értékesítenni az értéktárgyak valamelyikét, melyeket ő még a deportáció előtt elhelyezett rokonoknál, jó barátoknál, mert mondta, hogy most van egy kis „pénzmag”. El tudom gondolni, hogy mennyire fájhatott neki, hogy gyerekeinek nem tudott többet nyújtani. A deportáció után már csupán rövid három hónapot élt. [...] Édesapám vallásossága kihatót a mindennapi életünkre. Minden este az ágyunk mellé ült és velünk együtt mondta el az esti imát. Mikor már nagyobbak voltunk, saját magunknak kellett egy kis esti imát „rögtönözni”, miután ő eleinte elmagyarázta, hogy kit és mit kell imánkba foglalni. Hangsúlyozta, hogy az imát nem szabad „ledarálni”, hanem benső áhítattal kell fordulni az Úrhoz. Többször mondta, hogy bízni kell Istenben, istenfélőnek kell lenni, de nem kell Istentől rettegni. [...] Kunszentmártonban, ahova minket 1951-ben deportáltak, csak egy szegény, diaszpóra református egyház volt. Édesapám számára magától értetődő volt, hogy bátyám betöltötte az üres templomszolga tiszteletét, én meg segédtemplomszolga lettem. Harangoztunk, takarítottuk a templomot stb., persze mindezt minden ellenszolgáltatás nélkül.

Pataky kedélyállapotát azonban nem a méltatlan körülmények, anyagi nehézségek, hanem a gyerekekkel való bánásmód törte meg leginkább.

Édesapám szemüveget csak olvasáshoz használt, emlékezetem szerint azonban csak a háború utáni időkben. [...] Úgy emlékszem, hogy politikai, történelmi témájú könyvek érdekelték. A deportáció alatt sokat olvasott. Ha jó kedve volt, dalolgatott, népdalokat, fiatal korabeli slágereket, egyet s mást németül és franciául is. Ruszin népdalokat is énekelt, ruszin szöveggel, próbált néhányra bennünket is megtanítani, kettő kezdetére valahogy halványan és feltehetőleg nem egészen jól még emlékszem. Az egyik úgy kezdődött, hogy „Szigyit medveg na kologyec”¹¹⁷ [...] a másik meg „Vüsl chlopci jarmarku”¹¹⁸ (persze nagyon lehet, hogy én a „ruszin” szavakat teljesen hibásan tartottam meg emlékezetemben). [...] Jókedvében gyakran énekelt egy magyar

¹¹⁷ „Sydyt' vedmid' na kolodi...”

¹¹⁸ „Poi'haly hlopci na jarmarku...”

nótát, mely úgy kezdődött, hogy „A bótrágyi csárdában ecet ég a lámpában”, meg egy másikat, mely úgy kezdődött, hogy „Beregszászi nagytemplomba’ kilencet ütött az óra”. [...] A deportáció alatt a Kunszentmárton mellett folyó Kőrösben nagyon gyorsan megtanultam úszni, éspedig olyan jól, hogy a deportáció második nyarán (1952-ben) rajtoltam a helyi járási bajnokságon, melyen egy ezüst- és két bronzérmét szereztem. Édesapám nagyon-nagyon büszke volt rám. A rendezők engem nevezni akartak a megyei bajnokságra, de mikor kiderült, hogy deportált vagyok, elálltak attól, az én és Édesapám nagy csalódására. [...] Édesapámat élete végén a református egyház részéről sajnos nagy csalódás érte. A deportáció után, 1953 őszén ő azt remélte, hogy nagy tehetségű éltanuló bátyámnak helyet tud szerezni a debreceni református gimnáziumban, mely akkor is egyházi kezelésben volt. Ez neki sajnos nem sikerült. A kudarc okát ő nekem nem mondta meg. [...] Édesapám úgy érezte, hogy ő nagyon megalázó bánásmódban részesült. Mivel szívrohamát, mely halálához vezetett, csupán néhány nappal ezen esemény után kapta, nagyon lehet, hogy a nagy csalódás, a megalázó bánásmód annyira feldúlták, hogy azt a már úgyszem teljesen egészséges szíve nem bírta ki.

Édesapám nem volt hajlamos betegeskedésre. Nem emlékszem, hogy valami betegség miatt ágyban feküdt volna. Emlékezetem szerint se soha csontját nem törte, se nem érte baleset, nem emlékszem, hogy csak egy szót is szólt volna anyagcsere-ellenességekről, reumás fájdalmaokról. Fogai kifogástalanok voltak, mindig jó étvágygal evett-ivott. Idősebb korában azonban köldöksérve volt, s lábszárjai visszerek voltak. [...] Szívántalmakról emlékezetem szerint csak a deportáció után [kb. 1953. augusztus] beszélt, mikor Édesapám Margit húgánál (nekem keresztanyám) tudtunk Pécel mellett meghúzódni, s akkor elment egy budapesti orvos barátjához, ki meg is állapított valami rendellenességet, hogy mit, azt nem tudom, de alapjában véve nem lehetett nagyon veszélyes dolog, mert Édesapám tovább is normális életet folytatott, az egyetlen változás az volt, hogy rögtön abbahagyta a dohányzást. A végül is halálos kimenetelű szívroham mindenki számára nagyon meglepő volt. Nem tudni, hogy esetleg egy kisebb infarktus volt-e vagy egy általános szívgyengeség; nem akart orvost hívatni, s mikor a második napon állapota már annyira rosszabbodott, hogy tiltakozásával nem törődve Keresztanyám orvost hívatott, az az adott körülmények között már nem tudott segíteni.

Pataky Tibor 1953. október 28-án hunyt el Pécelen, a péceli református temetőben nyugszik. Végso nyughelyét a Nemzeti Emlékhely- és Kegeleti Bizottság 2011-ben védett sírrá nyilvánította.¹¹⁹

¹¹⁹ Lásd a Nemzeti Örökség Intézete. Nemzeti Sírkert honlapját: <http://nori.gov.hu/nemzeti-sirkertpecel/reformatus-temeto/pataky-tibor/6745>.

A tanulmány első részében is szereplő hivatkozások

MOL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

ROMSICS: *Előszó* = ROMSICS Ignác: *Előszó = Magyarok kisebbségben és szórványban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai, 1919–1944*, főszerk. Romsics Ignác, szerk. Bán D. András – Diószegi László – Fejős Zoltán – Vinnai Győző, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.